

EDVARDAS GUDAVIČIUS APIE KRĖVOS SUTARTIES POLITINĖS PASEKMES LIETUVOS VALSTYBEI

1385 m. sudaryta Krėvos sutartis tarp Lietuvos ir Lenkijos nubrėžė tarp jų sudėtingą teisinį santykį, kurį galutinai panaikino tik Kazimiero vainikavimas didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu (1440 m.), įvykdytas kaip neriboto Lietuvos suverenumo manifestacija.

[...] Krėvos sutartį sudarė dvi nevienodai išsivysčiusios valstybės bei visuomenės. Lenkijoje buvo susiklostęs brandusis feodalizmas ir formavosi luominė monarchija. Valdančioji klasė įgijo ar ėmė įgyti luominę organizaciją (bajorų bei miestų privilegijas) ir šios organizacijos atstovavimo organus – karalystės tarybą bei seimą. Šitie organai papildė monarchą, apribojo jo įgaliojimus. Įgijusi atstovavimo priemones, valdančioji klasė ėmė save suvokti kaip tautą (anksčiau ji save tesuvokė kaip savojo valdovo valdinius), atsirado valstybės sąvoka (anksčiau valstybę visi suprato kaip didelį valdovo ūkį).

Viso to dar nebuvo Lietuvoje, kurios visuomenę turime apibūdinti kaip ankstyvąją feodalinę. Lietuvos valstybingumą įkūnijo tik monarchas. Tai buvo objektyvios aplinkybės, bet būta ir subjektyvių, kurios blogino ir taip nepavydėtiną Lietuvos padėtį. Lenkija buvo krikščioniška šalis, užsitikrinsi pripažintą padėtį Europos politinėje sistemoje, naudojosi šią padėtį atitinkančiais tarptautiniais ryšiais. Pastarųjų reikšmingą dalį sudarė ryšiai Bažnyčios, kurios vaidmuo viduramžių Europos politinėje organizacijoje buvo didelis. Lenkijos Bažnyčios organizacija, būdama Katalikų Bažnyčios organizacijos sudėtinė dalis, buvo seniai įaugusi į Lenkijos valdančiąją klasę bei valstybės mechanizmą, persiėmė jų interesais. Lietuva buvo politiškai izoliuota pagonių valdoma valstybė, be ryšių ir be pripažinimo Europos politinėje sistemoje.

Vadinas, galima daryti išvadą, kad Krėvos sutartį sudarė Lenkijos karalystė ir didysis Lietuvos kunigaikštis. Jogaila negavo Lenkijoje tokių prerogatyvų, kokias jis turėjo Lietuvoje, o Lietuva negalėjo jam suteikti pripažinto Europoje monarcho padėties, kokią jis gavo Lenkijoje. Lenkų bajorija per savo lyderius ir atstovavimo organus pasiūlė jai naudingą sandėrį. Asmeniškai sandėris buvo naudingas ir Jogailai. Šią abipusę Lenkijos valstybės ir Lietuvos valdovo naudą apmokėjo Lietuvos valstybė ir visuomenė, kurių sąskaita ir buvo sudarytas minėtasis sandėris. Esminis šios sąskaitos punktas buvo Lenkijos suzerenitetas (viršenybė) Lietuvai. Jogailai buvo tas pats, nes jis liko ir Lenkijos karalius, ir didysis Lietuvos kunigaikštis. Lietuvai ir lietuvių tautai tai, žinoma, buvo pragaištinga.

Siuzerenitetas išreiškė tik teisinius santykius. Kur kas didesnis pavojus glūdėjo faktinėje santykių esmėje. Kaip sakyta, Lietuvos valstybingumą išreiškė jos valdovas. Kaip pripažintas Europos monarchas, Jogaila galėjo veikti tik Krokuvoje, o ne Vilniuje. Tai reiškė, kad pirmiausia jis jautėsi Lenkijos karaliumi, o ne didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Jogaila niekuomet neatsisakė savo tėvoninių teisių į Lietuvą. Kartu Lietuvos valstybingumo principas, nors ir apribotas Lenkijos suzereniteto, buvo išsaugotas. Tačiau valdovui esant Lenkijoje ir visų pirma reiškiant Lenkijos interesus. Lietuvos valstybės mechanizmas nebegalėjo efektyviai veikti, nes prarado savo svarbiąją, jei ne vienintelę, instituciją. [...]

Tokios buvo Lenkijos feodalų pretenzijos, taip jas įkūnijo (ir negalėjo padaryti kitaip) Jogaila Krėvos sutarties pagrindu. Tačiau Lietuva buvo didelė valstybė, ir jos ankstyvoji feodalinė struktūra dar nereikšė, kad jos visuomenė nesuvokė savo interesų. Luominių atstovavimo organų Lietuvoje dar nebuvo, bet jos visuomenė rado savo lygį atitinkančių būdų pasipriešinti jos interesus išdavusio monarcho veiksams. Buvo iškeltas antimonarchas Vytautas. Kova pasibaigė kompromisu – 1392 m. Astravos sutartimi, suteikusia Vytautui valdžią. 1401 m. Vilniaus-Radomo ir 1413 m. Horodlės sutartys šiek tiek pakeitė šio kompromiso sąlygas, bet paliko jo esmę. Svarbiausia, kad buvo atkurta reali Lietuvos valdovo institucija. Didžiausias pavojus Lietuvos valstybingumui buvo pašalintas.

Efektyviai veikiantis Lietuvos valstybės mechanizmas buvo „suremontuotas“ naujomis politinėmis aplinkybėmis. Lietuvos krikštas ir sąjunga (net ir nelygiateisė) su Lenkija pašalino politinę, ekonominę ir kultūrinę izoliaciją. [...]

Edvardas Gudavičius, „Krėvos sutarties faktinė esmė“, in: Edvardas Gudavičius, *Lietuvos europėjimo keliais: istorinės studijos*, Vilnius.: Aidai, 2002, p. 340–342.